

O‘ZBEKISTON VA FRANSIYA TERGOV SUDYASI INSTITUTI:TAHLIL VA TAKLIF

Ravshanov Davron Shavkat o‘g‘li

*Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti
Xalqaro huquq fakulteti ikkinchi bosqich talabasi
Elektron pochta: mrravshanov111@gmail.com
(+998 91855 07 71)*

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasining jinoyat protsessual qonunchiligida muhim o‘rin tutuvchi tergov sudyasi instituti hamda Fransiya jinoyat protsessual qonunchiligining ajralmas qismi hisoblangan juge d’instruction (tergov sudyasi) instituti qiyosiy-huquqiy jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida ushbu institutlarning vakolatlari, jinoyat ishlarini yuritishdagi ahamiyati, huquqiy maqomi va protsessual funksiyalaridagi o‘xshash va farqli jihatlar yoritiladi. Shuningdek, Fransiya tajribasi asosida O‘zbekiston Respublikasida tergov sudyasi institutini takomillashtirishga qaratilgan ayrim takliflar ilgari suriladi va ularning amaliy ahamiyati asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: tergov sudyasi instituti, jinoyat protsessual kodeksi, Fransiya jinoyat protsessual kodeksi, juge d’instruction, vakolat, Fransiya tajribasi.

Abstract: This article provides a comparative legal analysis of the institution of the investigating judge, which occupies an important place in the criminal procedural legislation of the Republic of Uzbekistan, and the juge d’instruction (investigating judge), which constitutes an integral part of French criminal procedural law. The study examines the powers of these institutions, their significance in criminal proceedings, their legal status, as well as the similarities and differences in their procedural functions. Furthermore, based on the French experience, several proposals aimed at improving the institution of the investigating judge in the Republic of Uzbekistan are presented, and their practical significance is substantiated.

Keywords: investigating judge institution, Criminal Procedure Code, French Criminal Procedure Code, juge d’instruction, authority, French experience.

Аннотация: В данной статье проводится сравнительно-правовой анализ института следственного судьи, занимающего важное место в уголовно-процессуальном законодательстве Республики Узбекистан, а также института juge d’instruction (следственного судьи), являющегося неотъемлемой частью уголовно-процессуального законодательства Франции. В ходе исследования рассматриваются полномочия данных институтов, их значение в осуществлении уголовного судопроизводства, их правовой статус, а также сходства и различия в их процессуальных функциях. Кроме того, на основе французского опыта выдвигаются отдельные предложения, направленные на совершенствование института следственного судьи в Республике Узбекистан, и обосновывается их практическая значимость.

Ключевые слова: институт следственного судьи, Уголовно-процессуальный кодекс, Уголовно-процессуальный кодекс Франции, juge d'instruction, полномочия, французский опыт.

O'zbekiston Respublikasida davlat hokimiyati hokimiyatlar bo'linishi prinsipi asosida uch mustaqil tarmoqqa ajratilgan bo'lib, ular qonun chiqaruvchi hokimiyat, ijro etuvchi hokimiyat va sud hokimiyatidan iborat. Qonun chiqaruvchi hokimiyat Oliy Majlis tomonidan, ijro etuvchi hokimiyat Vazirlar Mahkamasi tomonidan, sud hokimiyati esa sudlar orqali amalga oshiriladi. Ushbu hokimiyat tarmoqlarining har biri mustaqil bo'lib, biri ikkinchisiga bo'ysunmaydi. Shu bilan birga, ularning vakolatlari o'zaro muvozanat va tiyib turish mexanizmi asosida taqsimlangan bo'lib, hech biri mutlaq ustunlikka ega emas. Mazkur tizim demokratik davlatning muhim belgilaridan biri hisoblanadi va davlat hokimiyatining suiiste'mol qilinishining oldini olishga xizmat qiladi.

Mazkur maqolada sud hokimiyatining yangi va muhim institutlaridan biri bo'lgan tergov sudyasi instituti haqida so'z yuritiladi. Tergov sudyasi instituti jinoyat protsessida shaxsning huquq va erkinliklarini himoya qilish, sudga qadar ish yuritish bosqichida qonuniylikni ta'minlash hamda tergov organlari faoliyati ustidan samarali sud nazoratini amalga oshirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu institutning mohiyatini chuqurroq anglash va uning imkoniyatlarini to'liq baholash maqsadida O'zbekiston Respublikasidagi tergov sudyasi instituti roman-german huquq oilasiga mansub bo'lgan Fransiya Respublikasidagi unga o'xshash institut — juge d'instruction (tergov sudyasi) bilan qiyosiy-huquqiy jihatdan tahlil qilinadi.

Fransiya kontinental huquq tizimining shakllanishida tarixiy jihatdan muhim o'rin tutgan davlatlardan biri hisoblanadi. Shu sababli uning jinoyat protsessidagi tergov sudyasi instituti O'zbekiston uchun nazariy va amaliy jihatdan foydali tajriba manbai bo'lishi mumkin. Qiyosiy tahlil davomida ikki davlatdagi tergov sudylarining vakolatlari, funksiyalari, protsessual maqomi va jinoyat ishlarini yuritishdagi o'rni o'rganilib, o'xshash hamda farqli jihatlar aniqlanadi.

Avvalo, O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksida nazarda tutilgan tergov sudyasi instituti haqida to'xtalish lozim. Mazkur institut mamlakat sud tizimiga yaqinda kiritilgan bo'lib, u O'zbekiston Respublikasining 2025-yil 28-yanvardagi O'RQ-1022-sonli Qonuni asosida joriy etilgan. Tergov sudyasi instituti hali yangi bo'lishiga qaramay, sud-huquq tizimida muhim o'rin egallab ulgurdi va uning huquqiy hamda amaliy jihatdan rivojlanish jarayoni davom etmoqda.

Bir qarashda tergov sudyasining ayrim vakolatlari jinoyat ishlarini ko'rib chiqadigan sudyalar vakolatlariga o'xshab ko'rinishi mumkin. Biroq uning asosiy vazifasi mutlaqo boshqacha bo'lib, u sudga qadar ish yuritish bosqichida shaxsning huquqlari, erkinliklari va qonuniy manfaatlariga rioya etilishi ustidan sud nazoratini amalga oshirishdan iboratdir.

Aynan mana shu jihat tergov sudyasini boshqa sudyalardan ajratib turuvchi eng muhim xususiyat hisoblanadi.

Tergov sudyasining asosiy vakolatlaridan biri protsessual majburlov choralarini qo'llash bilan bog'liq masalalarni hal etishdir. Jumladan, qamoqqa olish, uy qamog'ini qo'llash, ehtiyot choralarini uzaytirish yoki o'zgartirish, ayrim tergov harakatlariga ruxsat berish kabi muhim protsessual qarorlar aynan tergov sudyasi tomonidan qabul qilinadi. Bundan tashqari, amaliyotda tergov sudyalari ma'muriy javobgarlikka oid ayrim ishlarni ham ko'rib chiqmoqda. Yana bir o'ziga xos jihati shundaki, tergov sudyasi ishlarni faqat yakka tartibda ko'rib chiqadi.

Fransiyada esa tergov sudyasi instituti juge d'instruction deb ataladi. Ushbu institut ilk bor 1808-yildagi jinoyat protsessual kodeksi asosida shakllangan bo'lib, zamonaviy huquq tizimlaridagi ilk tergov sudyasi institutlaridan biri hisoblanadi. Keyinchalik u 1958-yilda qabul qilingan Code de procédure pénale tarkibida mustahkamlandi. Ushbu institut ikki yuz yildan ortiq vaqt davomida takomillashib kelmoqda va hozirgi kungacha Fransiya jinoyat protsessining muhim elementi bo'lib qolmoqda.

O'zbekiston va Fransiya tergov sudyasi institutlari o'rtasida bir qator muhim farqlar mavjud.

Birinchidan, Fransiyada tergov sudyasi nafaqat nazorat funksiyasini bajaradi, balki bevosita sud tergovini ham amalga oshiradi. U jinoyat ishi bo'yicha dalillarni mustaqil ravishda to'playdi, guvohlarni so'roq qiladi, ekspertiza tayinlaydi, tintuv o'tkazadi va haqiqatni aniqlash uchun zarur bo'lgan barcha protsessual harakatlarni amalga oshiradi. Shu bilan birga, u o'zi tergov qilgan ishni keyinchalik sud muhokamasida ko'rib chiqishda qatnasha olmaydi, chunki bu xolislik prinsipiga zid bo'lishi mumkin.

Ikkinchidan, Fransiyada alohida doimiy tergov sudyasi lavozimi mavjud emas. Tergov sudyasi sud tarkibidagi sudyalar orasidan tayinlanadi va ma'lum ishlar bo'yicha o'z vakolatini amalga oshiradi. O'zbekistonda esa tergov sudyasi doimiy ravishda aynan shu faoliyat bilan shug'ullanuvchi alohida sudya hisoblanadi.

Uchinchidan, Fransiyada tergov sudyasi ishni mustaqil ravishda boshlay olmaydi. U faqat prokurorning talabi yoki jabrlanuvchining murojaati asosida ish yuritishni boshlaydi. Bundan tashqari, sudning hududiy tegishliligi jinoyat sodir etilgan joy, gumon qilinuvchining yashash joyi, shaxs ushlangan joy yoki qamoqda saqlanayotgan joyga qarab belgilanadi.

To'rtinchidan, Fransiya jinoyat protsessida og'ir va murakkab jinoyatlar bo'yicha tergov sudyasining ishtiroki majburiy hisoblanadi, ayrim yengilroq jinoyatlar bo'yicha esa fakultativ tartibda qo'llaniladi. Bu esa tergov sudyasining ayniqsa murakkab jinoyatlarni tergov qilishdagi ahamiyatini ko'rsatadi.

Eng muhim farqlardan biri shundaki, Fransiyada tergov sudyasi jinoyat ishining keyingi taqdirini belgilovchi muhim qarorni qabul qiladi. Agar u to'plangan dalillar sud muhokamasi uchun yetarli emas deb hisoblasa, ish sudga yuborilmaydi. Aksincha, yetarli asoslar mavjud bo'lsa, ish sud muhokamasiga yuboriladi. Demak, tergov sudyasi bir turdagi "filtr" vazifasini

bajaradi va nomaqbul yoki yetarli asosga ega bo'lmagan ishlarning sudga yetib borishini oldini oladi.

O'zbekiston modelida esa tergov sudyasi bevosita tergov olib bormaydi. Uning asosiy vazifasi tergov va prokuratura organlari tomonidan qonuniylikka rioya qilinishini nazorat qilish, shuningdek shaxslarning huquq va erkinliklarini cheklash bilan bog'liq qarorlarni mustaqil baholashdan iborat. Shunday qilib, Fransiya modeli ko'proq tergov qilishga yo'naltirilgan bo'lsa, O'zbekiston modeli sud nazoratini ta'minlashga qaratilgan.

Mening fikrimcha, O'zbekiston Respublikasidagi tergov sudyasi institutini yanada takomillashtirish maqsadida unga ayrim cheklangan tergov harakatlarini amalga oshirish vakolatini berish maqsadga muvofiq bo'lar edi. Jumladan, jinsiy erkinlikka qarshi jinoyatlar, davlat boshqaruv tartibiga qarshi jinoyatlar, O'zbekiston Respublikasiga qarshi jinoyatlar hamda o'ta xavfli retsidivistlar tomonidan sodir etilgan og'ir jinoyatlar bo'yicha tergov sudyasining faolroq ishtiroki nazarda tutilishi mumkin.

Bunday vakolat berilishi bir qator ijobiy natijalarga olib kelishi mumkin. Birinchidan, tergov harakatlari tezroq amalga oshiriladi, chunki ehtiyot choralari qo'llash yoki tergov muddatini uzaytirish uchun alohida sudga murojaat qilish zarurati kamayadi. Ikkinchidan, tergov davomida yo'l qo'yilishi mumkin bo'lgan protsessual xatolar soni qisqaradi. Uchinchidan, nomaqbul yoki yetarli bo'lmagan dalillar asosida ishlarning sudga yuborilishi kamayadi. To'rtinchidan, sud nazoratining bevosita tergov jarayonida ishtirok etishi tergov organlariga ham amaliy yordam beradi va ayniqsa og'ir jinoyatlarni fosh etish muddatlarini qisqartirishga xizmat qilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston va Fransiya tergov sudyasi institutlari umumiy maqsad - adolatni ta'minlash va shaxs huquqlarini himoya qilishga xizmat qilsa-da, ularning funksional yo'nalishlari sezilarli darajada farqlanadi. Fransiya modeli tergov sudyasiga faol tergov vakolatlarini bersa, O'zbekiston modeli uni asosan sud nazorati organi sifatida shakllantirgan. Fransiya tajribasini o'rganish va uning ayrim elementlarini milliy huquq tizimiga mos ravishda joriy etish O'zbekiston Respublikasida tergov sudyasi institutining samaradorligini oshirishga xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jinoyat kodeksi
2. Fransiya Jinoyat kodeksi
3. Qonun